

DE NEGRI LAURA

A kisajátítás mint a tulajdonjog korlátja – a német és a magyar szabályozási koncepció összehasonlítása

Expropriation as a Limitation of Property Rights - a Comparison of the German and Hungarian Regulatory Concept

Abstract: “The expropriation of property may be carried out only exceptionally and in the public interest, in the cases and in the manner provided by law, with full, unconditional and immediate compensation.” Nowadays, the legal institution of expropriation has acquired the character of *ultima ratio* in modern States. Property is inviolable and constitutionally protected. Restrictions on the right to property may only be imposed if the strict legal requirements for this are met. Recently, however, Germany has opened new dimensions of expropriation, notably by allowing the expropriation of shares, business interests, and assets of legal persons and the placing of the management of legal persons under State control, which can be considered as special forms of expropriation. The study focuses on the rules of the German expropriation regime and presents the recently introduced expropriation legislation and attempts to form an opinion on whether expropriation can be justified in the cases mentioned by the German legislation, and to what extent the institution of expropriation is suitable for achieving the objectives pursued.

Keywords: expropriation, limitation, property, *ultima ratio*, ensuring energy supply

Összefoglaló: „Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben meghatározott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.” Napjainkra a kisajátítás jogintézménye a modern államokban *ultima ratio* jelleget kapott. A tulajdon sérthetetlen és alkotmányos védelemben részesül. A tulajdonjog korlátozására csak akkor kerülhet sor, ha az erre vonatkozó szigorú törvényi követelmények fennállnak. A közelmúltban azonban Németország új dimenziókat nyitott a kisajátításnak, nevezetesen lehetővé tette a jogi személyek részvényeinek, üzletrészeinek, vagyonának kisajátítását, valamint a jogi személyek irányításának állami ellenőrzés alá vonását, amely intézkedések alapvetően a kisajátítás különös formájának tekinthetők. A tanulmány a német kisajátítási rendszer szabályaira fókuszálva mutatja be a közelmúltban bevezetett kisajátításra vonatkozó szabályozást, valamint megkísérel véleményt formálni arról, hogy a német szabályozás által említett esetekben indokolt lehet-e a kisajátítás, illetve a kisajátítás intézménye mennyiben alkalmas az elérni kívánt célok megvalósítására.

Kulcsszavak: kisajátítás, korlátozás, tulajdon, *ultima ratio*, energiaellátás biztosítása

1. Bevezetés

„A tulajdon az emberiséggel egyidős jogintézmény”,¹ s nem túlzás azt állítani, hogy minden jogrendszer egyik meghatározó, központi intézménye. A vagyoni jogviszonyok általában véve minden államban a jogviszonyok alapját képezik. A társadalom viszonyainak összessége a tulajdon intézményén keresztül tükröződik, a tulajdon pedig mindenkor annak az időnek a reflexiója, amelyben létezik. Ezért a tulajdon fogalma, valamint a tulajdonjogviszony tartalma elkerülhetetlenül változott az idők során, ám a tulajdonnak mindig is voltak, vannak és bizonyosan lesznek is korlátai. Ellentétben a magyar felfogással, ahol a kisajátítás alapvetően a tulajdonszerzés egyik módja, a német felfogás szerint a kisajátítás intézménye is egy, a tulajdonjogot korlátozó eszköz.

Noha a kisajátítás intézményének rendeltetése alapvetően nemes célt, a közöség és a társadalom érdekét szolgálja, a kisajátítandó ingatlan tulajdonosa nem minden esetben és nem feltétlenül tud azonosulni a kisajátítással elérni kívánt célokkal, hiszen saját érdekei rovására kényszerül előtérbe helyezni a köz érdekét. Éppen ezért a kisajátított ingatlanért járó kártalanítás a kisajátítási jog leglényegesebb és legnagyobb figyelmet igénylő területének számít.² Nem mindegy tehát, hogy a kisajátítást kérő milyen mértékű kártalanítással ellentételezi a kisajátítással érintett tulajdonosok veszteségeit.

2. A kisajátításról a magyar jogban általában

A magyar jogrendszerben a kisajátítást Adankó Imre rendkívül találóan egy, a jogtudomány által „*viszonylag elhanyagolt*” jogintézményként írja le, a jogintézmény népszerűtlenségének okát pedig „*nem túl dicső közelmúltbéli történetére*” vezeti vissza, vagyis arra a tényre, hogy a kisajátítás Magyarországon és Kelet-Közép-Európában a XX. század több időszakában is az állampolgárok tulajdontól való módszeres, önkényes megfosztásának eszköze és az államosítás egyik fő kelléke volt.³ A kisajátítás jogintézményének népszerűtlensége azzal is indokolható, hogy egyszerre vet fel alkotmányjogi, polgári jogi, nemzetközi jogi és közigazgatási jogi kérdéseket,⁴ ebből következően nem csupán egy szűkebb, hanem több, viszonylag tágabb jogterület ismerete szükségeltetik ahhoz, hogy a kisajátítás jogintézménye áthatóan elemezhetővé váljon. Egy másik találó jellemzése e jogintézménynek Bergendi-Rácz Diána tollából származik, amelyben irodalmi igényességgel – utalva ugyancsak arra, hogy e jogintézmény több jogterület

1 ANDORKÓ Imre: *A tulajdonhoz való jog védelmének kialakulása*, Debreceni Jogi Műhely, 2013/1, 1–23, <https://core.ac.uk/download/pdf/160999431.pdf> (letöltés ideje: 2023. 07. 17.).

2 ANDORKÓ Imre: *A kisajátítási kártalanítás*, Debreceni Jogi Műhely, 2014/3–4, <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/8496355> (letöltés ideje: 2023. 08. 18.).

3 ANDORKÓ Imre: *A kisajátítás helye új magánjogi kódexünkben*, Debreceni Jogi Műhely, 2014/1–2, <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/5222832> (letöltés ideje: 2023. 07. 24.).

4 *Uo.*

tárgyát is képezi – fogalmazza meg, hogy a kisajátítás jogintézményének speciális volta „a közjogi és magánjogi elemek finom összehangolásában rejlik”.⁵

A kisajátítás vonatkozásában a hatályos magyar jog alapvető, garanciális rendelkezéseit az Alaptörvény fekteti le.⁶ A kisajátítás – noha csak egy rendelkezés erejéig is, de – megjelenik a Ptk.-ban is,⁷ a kisajátításra vonatkozó részletes szabályokat pedig a 2007. évi CXXIII. törvény a kisajátításról (a továbbiakban: kisajátítási tv.) tartalmazza. A magyar dogmatika szerint a kisajátítás a tulajdonszerzés egy módja, vagyis olyan jogintézmény, amely alanycserét eredményez az ingatlanon fennálló tulajdonjogviszonyban.⁸ E helyütt ki kell emelni, hogy az Alkotmánybíróság a 3199/2013. (X. 31.) AB határozatában következetesen elhatárolta egymástól a tulajdonhoz való jog korlátozását a kisajátítástól. A 3199/2013. (X. 31.) AB határozat rámutatott arra, hogy a kisajátítás minden esetben tulajdonváltozást jelent, vagyis azt, hogy a tulajdonos – meghatározott feltételek mellett – tűrni köteles, hogy addigi tulajdona közhatalmi aktus folytán más személy tulajdonába kerüljön.⁹

A kisajátítási tv. preambuluma rögzíti, hogy kisajátítás csak a meghatározott közérdekű célok megvalósításához elengedhetetlenül szükséges ingatlanok megszerzése érdekében történhet, ám csak kivételes jelleggel, és a közérdek és a tulajdonosnak a tulajdona védelméhez fűződő érdekei közötti egyensúly biztosításával.¹⁰ A kisajátítás tárgya a kisajátítási tv. alapján kizárólag ingatlan lehet,¹¹ következésképp ingó tulajdonjogát az állam, a helyi önkormányzat, illetőleg más kisajátítást kérő kisajátítás útján nem szerezheti meg. A törvény rögzíti azt az alanyi kört, amely kisajátítást kérhet. Kisajátítást kérhet az állam, helyi önkormányzat vagy harmadik személy, ha a kisajátítási tv.-ben meghatározott közérdekű célt megvalósító tevékenységet lát el, vagy akit a kisajátítási tv. az állam javára, saját nevében, kisajátítást kérőként való eljárásra kötelez.¹² Ezen közérdekű célokat a kisajátítási tv. taxatív felsorolással ismerteti.¹³ A kisajátítás jogszerűségéhez minden esetben szükséges a kisajátítás közérdekkel való alátámasztása. A gyakorlatban, a kisajátítási perekben gyakran vezet nehézséghez, hogy a közérdekű célt az arra hivatkozó fél nem tudja megfelelő módon bizonyítani, illetve ez a bíróság számára nem egyértelműen megállapítható az iratokból. A Kúria határozatában rámutatott, hogy a kisajátítási eljárást megindító közérdekű célnak konkrétan és reálisnak kell lennie.¹⁴

A magyar jogban a kisajátítási eljárás a közigazgatási hatósági eljárások között összetettebb, magasabb fokú jogalkalmazói felkészültséget igénylő eljárásnak számít,

5 BERGENDI-RÁCZ Diána: *Kisajátítás pro bono publico*, Glossa Iuridica, 2017/1–2, 39–50, 39.

6 Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdés.

7 Ptk. 5:43. §.

8 ANDORKÓ: *A kisajátítás helye...*, i. m.

9 TÉGLÁSI András: *Az alapjogok hatása a magánjogi viszonyokban az Alkotmánybíróság gyakorlatában az Alaptörvény hatálybalépését követő első három évben – különös tekintettel a tulajdonhoz való jog alkotmányos védelmére*, Jogtudományi Közlöny, 2015/3, 148–157, 154.

10 Kisajátítási tv. preambuluma.

11 Kisajátítási tv. 1. § (1) bekezdés.

12 Kisajátítási tv. 1. § (2) bekezdés.

13 Kisajátítási tv. 2. §.

14 BERGENDI-RÁCZ Diána: i. m., 41.

hiszen számos esetben ezek az eljárások elhúzódnak, s ilyenkor fennáll annak a veszélye is, hogy az azonnali kártalanítás elve is csorbul.¹⁵

3. Kisajátításról a német jogban általában

A magyar felfogással szemben, ahol a kisajátítás egy tulajdonszerzési mód, a német jog a kisajátítást alapvetően a tulajdonjog közjogi korlátjaként tartja számon.¹⁶ A tulajdon alkotmányos garantálásának elsődleges célja a szabadság és a tulajdon közötti szoros kapcsolatból vezethető le. A tulajdonhoz való alapvető jog szabadságjog, és biztosítja az egyének számára a saját életük autonóm alakításához szükséges függetlenséget és szabadságot.¹⁷ A német felfogás szerint a kisajátítás nem más, mint a köz érdekében hozott különleges áldozat (*Sonderopfer*).¹⁸ A kisajátítás a tulajdonjogi pozíciók szuverén intézkedésekkel történő közvetlen csorbítása,¹⁹ melynek során az állami beavatkozás a tulajdonosokat aránytalanul, vagy másokhoz képest egyenlőtlenül terheli.²⁰

Németország alkotmánya²¹ általános jelleggel fekteti le a kisajátítás (*Enteignung*) alapvető szabályait. Az Alkotmány rendelkezési alapján kisajátítás csak a közjó érdekében engedhető meg. Erre csak olyan törvény útján vagy törvény alapján kerülhet sor, amely a kártalanítás módját és mértékét szabályozza. A kártalanítás a közösség és az érintettek érdekeinek igazságos mérlegelése alapján állapítandó meg. Vitás esetekben a kártalanítás összege tekintetében a rendes bíróságok előtti törvényes út nyitva áll.²² Az alkotmány szól az ún. közösségi tulajdonba vételről is (*Gemeineigentum*). E körben kimondja, hogy telket és földet, természeti kincseket, valamint termelési eszközöket a kártalanítás módját és mértékét szabályozó törvény útján közösségi tulajdonba vagy közösségi gazdaság egyéb formába lehet venni. A kártalanítás tekintetében itt is a kisajátításra vonatkozó alkotmányos norma az irányadó.²³

Míg a kisajátításra vonatkozó alapvető garanciákat Németországban szövetségi szinten az alkotmány fekteti le, a kisajátítás végrehajtásának formái követelményei tartományi szintre tartoznak, így Németországban számos olyan jogi aktussal találkozunk, amely a kisajátítás szabályait tárgyalja.

15 HEGEDŰS Péter: *A kisajátítási eljárás gyakorlati problémái*, *Közjogi Szemle*, 2012/1, 25–31, 29.

16 ANDORKÓ Imre: *A kisajátítás alkotmányjogi és polgári jogi aspektusai, Phd-értekezés*, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen, 2013, 265, <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/a3d02e55-7dd2-4636-b128-e31764595eef/content> (letöltés ideje: 2023. 07. 19.).

17 GÜNTER DÜRIG, ROMAN HERZOG, RUPERT SCHOLZ: *Grundgesetz Kommentar*, 101. Auflage, 2023., C. H. BECK, München, 2023, 72.

18 *Uo.*, 415.

19 *Uo.*, 415.

20 ANDORKÓ: *A kisajátítás helye...*, *i. m.*

21 Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (a továbbiakban: GG), <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (letöltés ideje: 2023. 07. 18.).

22 GG 14. cikk (3) bekezdés.

23 GG 15. cikk.

4. A kisajátítás speciális esetei a német jogban

Németországban 2009 óta a pénzügyi stabilitás fenntartása, 2022 májusa óta pedig az energiaellátás biztosítása érdekében lehetőség van gazdasági társaság részvényeinek, jogainak, illetve vagyonának a kisajátítására. A pénzügyi stabilitás fenntartása érdekében történő kisajátítás szabályait a társaságok megmentéséről szóló stabilizációs törvény (*Gesetz zur Rettung von Unternehmen zur Stabilisierung des Finanzmarktes-RettungsG*)²⁴ tartalmazza, míg az energiaellátás biztosítása céljából történő kisajátításra az energiaellátás biztosításáról szóló törvény (*Gesetz zur Sicherung der Energieversorgung-EnSiG*)²⁵ rendelkezései irányadók.

A kisajátítást mind a stabilizációs törvény, mint az energiaellátás biztosításáról szóló törvény szigorú feltételekhez és szempontokhoz köti. Mindkét törvény kimondja ugyanis, hogy a kisajátítás csak akkor lehetséges, ha más jogilag és gazdaságilag észszerű megoldás az intézkedés megtételéhez rendelkezésre álló időn belül nem alkalmazható. Mindkét törvény nevesíti azokat az intézkedéseket, amelyek meg kell hogy előzzék a kisajátítást, ebből következően a kisajátításnak *ultima ratio* jellege van. A gazdasági társaságok részvényeinek, jogainak, illetve vagyonának kisajátításáért minden esetben kártalanítás jár, amelynek szabályait a fenti törvények szintén lefektetik. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a kisajátított alany jogvédelemben részesül, amelynek érvényesítése bírósági úton történik.

5. Jogi személy részvényeinek, üzletrésznének, vagyonának kisajátítása a társaságok megmentéséről szóló stabilizációs törvény alapján

A pénzügyi stabilitás fenntartása érdekében történő kisajátítás szabályait a társaságok megmentéséről szóló stabilizációs törvény tartalmazza.

E törvény szerint pénzügyi piac stabilitását biztosító kisajátítás tárgyai a következők lehetnek:

a) a Stabilizációs Alapról szóló törvény²⁶ 2. cikk (1) bekezdése szerinti, a pénzügyi szektorban működő társaságok részvényei;²⁷

24 Gesetz zur Rettung von Unternehmen zur Stabilisierung des Finanzmarktes (a továbbiakban: RettungsG), <https://www.gesetze-im-internet.de/rettungsg/BJNR072900009.html> (letöltés ideje: 2023. 07. 18.).

25 Gesetz zur Sicherung der Energieversorgung (a továbbiakban: EnSiG), https://www.gesetze-im-internet.de/ensig_1975/BJNR036810974.html (letöltés ideje: 2023. 07. 18.).

26 Gesetz zur Errichtung eines Finanzmarkt- und eines Wirtschaftsstabilisierungsfonds (Stabilisierungsfondsgesetz – StFG), (a továbbiakban: StFG), https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Downloads/G/gesetz-zur-errichtung-eines-wirtschaftsstabilisierungsfonds.pdf?__blob=publicationFile&v=6 (letöltés ideje: 2023. 07. 18.).

27 RettungsG 1. cikk (2) bekezdés 1) pont.

b) egyéb jogok, amelyek a pénzügyi szektorban működő társaságok saját tőkéjének részét képezik;²⁸

c) részesedések a pénzügyi szektorban működő vállalatok leányvállalataiban és egyéb jogok, amelyek az ilyen leányvállalatok saját tőkéjének részét képezik;²⁹

d) az említett társaságok vagyonából származó követelések vagy pénzügyi eszközök, valamint harmadik személyekkel szembeni kötelezettségek, amelyek teljesítésével az érintett társaság tartozik, és amelyek szorosan kapcsolódnak a kisajátítandó követelésekhez vagy értékpapírokhoz, beleértve a származtatott ügyletekből, visszavásárlási megállapodásokból és hasonló ügyletekből eredő követeléseket és kötelezettségeket.³⁰

A kisajátított vagyon/tárgy a kisajátítás kedvezményezettjéhez kerül. A törvény egyértelműen meghatározza, hogy mely alanyok válhatnak a kisajátítás kedvezményezettjeivé. Kisajátítás kedvezményezettje egyrészt a Stabilizációs Alapról³¹ szóló törvény³² 1. cikke szerinti Pénzügyi Piaci Stabilizációs Alap³³ (*Finanzmarktstabilisierungsfond*), másrészt közjogi vagy magánjogi jogi személyek lehetnek, amelyek részvényeit közvetlenül vagy közvetve kizárólag a szövetségi kormány vagy a Stabilizációs Alap birtokolja.³⁴

A törvény hangsúlyozza a kisajátítás intézményének *ultima ratio* jellegét, következőképpen kimondja, hogy a kisajátítás csak akkor lehetséges, ha más – a piac stabilitásának biztosításához szükséges – jogilag és gazdaságilag észszerű megoldás, amellyel a piac stabilitása kevésbé drasztikus módon biztosítható, már nem áll rendelkezésre abban az időintervallumban, amelyben a stabilizációt meg kell valósítani.³⁵ A kisajátítás tehát csak a pénzügyi piac stabilitását célzó utolsó megoldás lehet. A törvény konkrétan nevesíti azokat a piac stabilizációját célzó intézkedéseket és szempontokat is, amelyekkel szemben a kisajátítás „másodrangú”,³⁶ és amelyek kivitelezhetlensége esetén kerülhet csak szóba a kisajátítás mint utolsó megoldás. Az első ilyen lényeges szempont a törvény szerint a rendszerszintű fontosság (*Systemrelevanz*),³⁷ vagyis az, hogy a pénzügyi piac stabilitásának megóvása rendszerszinten megkövetelje az adott társaság piaci stabilizációját. További előfeltétele a kisajátításnak, hogy a Stabilizációs Alapról szóló törvény szerinti stabilizációs intézkedési mechanizmusok nem elegendőek a társaságok jogilag biztonságos, fenntartható és gazdaságilag

28 RettungsG 1. cikk (2) bekezdés 2) pont.

29 RettungsG 1. cikk (2) bekezdés 3) pont.

30 RettungsG 1. cikk (2) bekezdés 4) pont.

31 A 2008-ra jellemző pénzügyi piaci válságra adott válaszként a szövetségi kormány 2008. október 17-én hozta létre a Pénzügyi Piaci Stabilizációs Alapot, amely a pénzügyi piaci rendszer összeomlás elleni védelmét célozta. A bajba jutott bankokat garanciákkal, kockázatvállalással és a saját tőke összevonásával segítették. A köznyelvben „Bankmentő Alapnak” is nevezik.

32 Gesetz zur Errichtung eines Finanzmarkt- und eines Wirtschaftsstabilisierungsfonds (Stabilisierungsfondsgesetz – StFG), (a továbbiakban: StFG), https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Downloads/G/gesetz-zur-errichtung-eines-wirtschaftsstabilisierungsfonds.pdf?__blob=publicationFile&v=6 (letöltés ideje: 2023. 07. 18.).

33 RettungsG 1. cikk (3) bekezdés 1) pont.

34 RettungsG 1. cikk (3) bekezdés 2) pont.

35 RettungsG 1. cikk (4) bekezdés 1) pont.

36 A német nyelv a „nachrangig” kifejezést használja.

37 RettungsG 1. cikk (4) bekezdés 2) pont a) alpont.

észszerű stabilizációjához.³⁸ A kisajátítást az utolsó sorba szorító további feltétel, hogy a kisajátított tárgynak a kedvezményezett részére történő átadása a pénzügyi piac stabilitásának biztosításához rendelkezésre álló időszakban kevésbé drasztikus módon – különösen a gazdasági stabilizáció gyorsításáról szóló törvény³⁹ szerinti intézkedésekkel (alternatív beszerzés) – nem valósítható meg jogbiztonsággal és gazdaságilag észszerű feltételek mellett. Kisajátításra tehát csak akkor kerülhet sor, ha a kisajátítási hatóság korábban sikertelenül próbált alternatív beszerzést⁴⁰ találni, vagy ha a megoldandó helyzet sürgősségére tekintettel egyéb intézkedésnek nincs kellő esélye a sikerre. A kisajátítás feltétele különösen, ha a társaság tőkéjéhez kapcsolódó intézkedésekhez szükséges többséget a közgyűlés nem szerezte meg, vagy az erre vonatkozó határozatot nem hozza meg határidőben.⁴¹

A társaságok piaci stabilizációját célzó kisajátítási eljárás tekintetében ki kell térni arra is, hogy a kisajátítás a szövetségi kormány által a Bundesrat beleegyezése nélkül hozott rendelet útján történik.⁴²

A rendeletnek legalább a következő információkat kell tartalmaznia:

- a) a kisajátítás tárgyának pontos leírása;
- b) a kisajátítás kedvezményezettjének megjelölése;
- c) annak az időpontnak a megjelölése, amikor a kisajátított tárgyat a kisajátítás kedvezményezettjének átadják (átadás időpontja);
- d) annak megjelölése, hogy a kisajátítás indokolása hol jelent meg és hol érhető el elektronikusan;
- e) tájékoztatás a kártalanítás összegéről, ha ez már ismert a kisajátítást elrendelő rendelet meghozatalának idején.⁴³

A rendelet indoklását közzé kell tenni a Szövetségi Közlönyben.⁴⁴ A kisajátítási eljárás lefolytatásáért a Szövetségi Pénzügyminisztérium mint kisajátítási hatóság felelős.⁴⁵ A kisajátítási szándékkal kapcsolatban a kisajátítási hatóság állásfoglalást kérhet a Szövetségi Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletétől, a *Deutsche Bundesbank*tól és a Pénzpiaci Stabilizációs Ügynökségtől, különös tekintettel arra vonatkozóan, hogy álláspontjuk szerint a tervezett kisajátítás megfelel-e a kisajátítás követelményeinek.⁴⁶ A kisajátítási hatóság meghallgatja a kisajátítással érintett vagyon tulajdonosát, és lehetőséget biztosít számára észrevételei megtételére. A kisajátítási hatóság ugyanakkor eltekinthet a kisajátítással érintett féllel való tárgyalástól, ha az aránytalan erőfeszítéssel járna, vagy veszélyeztetné a kisajátítás célját.⁴⁷

38 RettungsG 1. cikk (4) bekezdés 2) pont b) alpont.

39 Wirtschaftsstabilisierungsbeschleunigungsgesetz – WStBG, <https://www.gesetze-im-internet.de/fmstbg/BJNR198600008.html> (letöltés ideje: 2023. 07. 18.).

40 Alternatív beszerzés alatt a fenti kontextusban a meglévő vállalkozás megvásárlását értjük.

41 RettungsG 1. cikk (4) bekezdés 2) pont c) alpont.

42 RettungsG 2. cikk (1) bekezdés.

43 RettungsG 2. cikk (1) bekezdés.

44 RettungsG 2. cikk (1) bekezdés.

45 RettungsG 3. cikk (1) bekezdés.

46 RettungsG 3. cikk (3) bekezdés.

47 RettungsG 3. cikk (4) bekezdés.

A kisajátításért kártalanítás jár. Kártalanításra jogosult az a személy, akinek jogai a kisajátítás következtében csorbulnak, és a kisajátítás következtében vagyoni hátrányt szenvedett.⁴⁸ A kártalanítás a kisajátítás kedvezményezettjének kötelezettsége, a kifizetés az Alapon keresztül történik. Ha a kisajátítás kedvezményezettje közjogi vagy magánjogi jogi személy, amelyek részvényeit közvetlenül vagy közvetve kizárólag a szövetségi kormány vagy a Stabilizációs Alap birtokolja, a kisajátítás kedvezményezettjének előzetes hozzájárulása szükséges a kisajátításhoz, így különösen a kártalanítási kötelezettséghez.⁴⁹

A kártalanítás alapja a kisajátított vagyonelem forgalmi értéke. Ha a kisajátítás tárgyát egyéb jogok képezik, amelyek a pénzügyi szektorban működő társaságok saját tőkéjével, leányvállalataival és azok saját tőkéjével vannak összefüggésben, a piaci érték meghatározása a társaság értékelése alapján történik. Az érintett társaság legfőbb szervei kötelesek a kisajátítási hatóság rendelkezésére bocsátani a társaság értékének megállapításához szükséges iratokat, információkat.⁵⁰

A kisajátítással érintett alanyt a törvény alapján jogvédelem illeti meg. A kisajátítási rendeletek érvényességéről a Szövetségi Közigazgatási Bíróság dönt első és legfelső fokon (felülvizsgálati szakban).⁵¹ Az a természetes vagy jogi személy, aki azt állítja, hogy a kisajátításról szóló rendelet a jogait megsértette, a rendelet kihirdetésétől számított két héten belül jogorvoslattal élhet, amelyet a Német Szövetségi Köztársaság ellen kell benyújtani. A bíróságnak a döntést a kérelem benyújtásától számított négy héten belül kell meghoznia.⁵² A Szövetségi Közigazgatási Bíróság ítélettel, vagy ha nem tartja szükségesnek a szóbeli tárgyalást, határozattal dönt a jogorvoslati kérelemről. Ha a Szövetségi Közigazgatási Bíróság arra a következtetésre jut, hogy a kisajátítási rendelet jogellenes, általános kötelező erővel hatálytalannak nyilvánítja. A döntést az alperesnek a Szövetségi Közigazgatási Bíróság határozatának kihirdetését követő három munkanapon belül közzé kell tennie.⁵³ A kártalanítás összegével kapcsolatos jogvitákban a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság dönt.⁵⁴

A törvény kimondja, hogy azokat a társaságokat, amelyek részvényeit a társaságok megmentéséről szóló stabilizációs törvény alapján kisajátították, haladéktalanul újra privatizálni kell, amint a társaság tartósan stabilizálódott. Ez történhet különösen részvényeladással, tőkeemeléssel vagy bármilyen más módon.⁵⁵ Annak a vállalkozásnak a hosszú távú stabilizációját, amelynek vagyonelemeit e törvény alapján kisajátították, a kisajátítás kedvezményezettje értékeli az adott vállalkozás költségére. Az első értékelést a kisajátítást követő két év letelte előtt kell elvégezni, ezt követően pedig évente további értékelések elvégzése szükséges.⁵⁶

48 RettungsG 4. cikk (1) bekezdés.

49 RettungsG 4. cikk (2) bekezdés.

50 RettungsG 4. cikk (3) bekezdés.

51 RettungsG 5. cikk (1) bekezdés.

52 RettungsG 5. cikk (2) bekezdés.

53 RettungsG 5. cikk (3) bekezdés.

54 RettungsG 5. cikk (7) bekezdés.

55 RettungsG 6. cikk (2) bekezdés.

56 RettungsG 6. cikk (4) bekezdés.

A törvényi rendelkezés szerint a szövetségi kormány törvényerejű rendelet (*Rechtsverordnung*) formájában – amelyhez nem szükséges a Bundesrat hozzájárulása – részletesebb rendelkezéseket hozhat a kisajátítási eljárásra, a kártalanításra, valamint a pénzügyi piac stabilizációjának biztosításához szükséges egyéb intézkedésekre vonatkozóan.⁵⁷

6. Jogi személy részvényeinek, üzletrészenek, vagyonának kisajátítása az energiaellátás biztosításáról szóló törvény alapján

Az energiaellátás biztosításáról szóló törvény 2022-es módosításával a német jogalkotó lehetővé tette a jogi személyek részvényeinek vagy üzletrészenek kisajátítását az energiaellátás biztosítása érdekében.⁵⁸ A törvénymódosítással a szövetségi kormány azt szerette volna elérni, hogy az Ukrajna elleni orosz háború kedvezőtlen hatásai következtében elkerülhetőek legyenek a megrázkódtatások a német energiapiacra. A jogalkotó a fenti intézkedések bevezetésével egyúttal az energiapolitika nemzetközivé tételére is törekedett. A termelő országok és energiaforrások diverzifikálása, valamint a többi importáló országgal való szorosabb koordináció az energiaellátás biztonságának növelését célozta.⁵⁹

A törvény alapján az energiaellátás biztosítására irányuló kisajátítás tárgyai a következők lehetnek:

a) olyan társaságok részvényei, amelyek maguk vagy a német Részvénytársaságokról szóló törvény⁶⁰ 15. cikke értelmében kapcsolt vállalkozásokon keresztül kritikus infrastruktúrát üzemeltetnek az energiaszektorban;⁶¹

b) az említett társaságok saját tőkéjének részét képező egyéb jogok;⁶²

c) a Részvénytársaságokról szóló törvény 17. cikk (1) bekezdése⁶³ értelmében a fenti társaságok kapcsolt vállalkozásainak részvényei, valamint az ilyen kapcsolt vállalkozások saját tőkéjének részét képező egyéb jogok.⁶⁴

A kisajátított tárgyak a kisajátítás kedvezményezettjeihez kerülnek. A kisajátítás kedvezményezettjei olyan közjogi vagy magánjogi jogi személyek, amelyek részvényeit közvetlenül vagy közvetve kizárólag a szövetségi kormány birtokolja. A szövetségi kormány az energiaszektorban működő kritikus infrastruktúrákat üzemeltető

57 RettungsG 8. cikk.

58 EnSiG 18. cikk (1) bekezdés.

59 Rike SINDER, Thilo WIERTZ: *Energieversorgungssicherheit*, Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht, 2023/8, 552–557, 554.

60 Aktiengesetz, <https://www.gesetze-im-internet.de/aktg/> (letöltés ideje: 2023. 07. 18.).

61 EnSiG 18. cikk (2) bekezdés 1) pont.

62 EnSiG 18. cikk (2) bekezdés 2) pont.

63 A német jogban a kapcsolt vállalkozások jogilag önálló társaságok, amelyek felett egy másik társaság közvetlen vagy közvetett ellenőrzést gyakorolhat. Lásd Aktiengesetz 17. cikk (1) bekezdés.

64 EnSiG 18. cikk (2) bekezdés 3) pont.

társaságok vagyonát és jogait egy szövetségi tartomány kérésére is kisajátíthatja az állam javára.⁶⁵

A törvény az energiaellátás biztosítása kapcsán is szigorú feltételekhez köti a kisajátítást. Az energiaellátás biztosítása érdekében a kisajátítás csak akkor lehetséges, ha az az energiaellátás biztosításához feltétlenül szükséges, és a vagyonnevelői felügyelet (*Treuhandverwaltung*, amely a kisajátítás elkerülését célzó megelőző intézkedésnek minősül)⁶⁶ nem alkalmas e cél teljesítésére.⁶⁷

A kisajátításról szóló rendeletnek e törvény szerint is legalább a következő információkat kell tartalmaznia:

- a) a kisajátítás tárgyának pontos leírása;
- b) a kisajátítás kedvezményezettjének megjelölése;
- c) annak az időpontnak a megjelölése, amikor a kisajátított vagyonelemet a kisajátítás kedvezményezettjének átadják (átadás időpontja);
- d) annak megjelölése, hogy a kisajátítás indokolása hol jelent meg és hol érhető el elektronikusan;
- e) tájékoztatás a kártalanítás összegéről, ha ez már ismert a kisajátítást elrendelő rendelet meghozatalának idején.⁶⁸

Az energiaellátás biztosítása érdekében szükséges kisajátítást a szövetségi gazdasági és klímavédelmi miniszter rendelete alapján hajtják végre a Szövetségi Pénzügyminisztériummal egyetértésben, a Bundesrat hozzájárulása nélkül.⁶⁹ A rendelet indoklását itt is közzé kell tenni a Szövetségi Közlönyben.⁷⁰ Az energiaellátás biztosítását célzó kisajátítási eljárás lefolytatásáért a Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium mint kisajátítási hatóság felelős. A kisajátítási eljárásba a Szövetségi Pénzügyminisztériumot is be kell vonni.⁷¹

Itt is érvényes az a szabály, hogy a kisajátítási hatóság meghallgatja a kisajátítással érintett vagyon tulajdonosát, és lehetőséget biztosít számára észrevételei megtételére, ugyanakkor eltekinthet a kisajátítással érintett féllel való tárgyalástól, ha az aránytalan erőfeszítéssel járna, vagy veszélyeztetné a kisajátítás célját.⁷²

A törvény kimondja, hogy azokat a társaságokat, amelyek részvényeit kisajátították, ismét privatizálni kell. A privatizációra akkor és olyan mértékben kerül sor, amilyen mértékben az energiaellátás biztonságának fenntartása lehetővé teszi a privatizációt, és teljesülnek a szövetségi költségvetési törvény⁷³ 7. cikk (1) bekezdésének 1. mondatába foglalt⁷⁴ követelmények, azaz a gazdasági hatékonyság és gazdaságosság

65 EnSiG 18. cikk (3) bekezdés.

66 A vagyonnevelői felügyeletre vonatkozó részletes szabályozás ismertetését lásd EnSiG 17. cikk.

67 EnSiG 18. cikk (4) bekezdés.

68 EnSiG 19. cikk (1) bekezdés.

69 EnSiG 19. cikk (1) bekezdés.

70 EnSiG 19. cikk (1) bekezdés.

71 EnSiG 20. cikk (1) bekezdés.

72 EnSiG 20. cikk (2) bekezdés.

73 Lásd Bundeshaushaltsordnung 7. cikk, <https://www.gesetze-im-internet.de/bho/> (letöltés ideje: 2023. 07. 18.).

74 „*Wirtschaftlichkeit und Sparsamkeit*”, azaz gazdasági hatékonyság és gazdaságosság elve.

követelményei. Természetes vagy jogi személyek nem támaszthatnak igényt a privatizációra. A Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium két évente jelentést nyújt be a Bundestagnak a privatizáció aktuális állásáról.⁷⁵

A kártalanításra és a jogvédelemre vonatkozó szabályok megegyeznek a fent ismertetett RettungsG kártalanításra és jogvédelemre vonatkozó szabályaival.⁷⁶

7. Jogi személy irányításának állami ellenőrzés alá vonása mint a kisajátítást megelőző intézkedés

Jogi személy irányításának állami ellenőrzés alá vonása, vagyis egy társaság vagyonkezelői felügyelet alá helyezése (*Treuhandverwaltung*) az energiaellátás biztonsága érdekében lehetséges, az EnSiG rendelkezései alapján. A törvény kimondja, hogy az ország működéséhez elengedhetetlenül fontos – az úgynevezett kritikus infrastruktúrához sorolt – energetikai vállalatokat vagyonkezelői felügyelet alá lehet helyezni, ha az a veszély fenyeget, hogy az intézkedés nélkül az adott társaság az ország érdekeit tekintve nem megfelelően tevékenykedik, veszélybe sodorva az energiaellátás biztonságát.⁷⁷ A vagyonkezelői felügyelet tartama időbeli korláthoz kötött. Legfeljebb 6 hónapra korlátozódik, illetve legfeljebb 6 hónappal meghosszabbítható, ha a vagyonkezelői felügyelet elrendelésének feltételei továbbra is fennállnak.⁷⁸ A vagyonkezelői felügyelet elrendelése és meghosszabbítása a szövetségi gazdasági és klímavédelmi miniszter rendelete útján történik, amely nyilvánosságra hozható. A nyilvános kihirdetés a Szövetségi Közlönyben való közzététellel történik, és a kihirdetéssel lép hatályba.⁷⁹

A vagyonkezelői felügyelet alá helyezés a következőket vetíti előre:

- a) a társaság részvényeseinek szavazati joga kizárható;⁸⁰
- b) a társaság részvényeihez kapcsolódó szavazati jogok egy szövetségi ügynökségre⁸¹ szállnak át (*Bundesnetzagentur*), és ez az ügynökség jogosult a vezető tisztségviselők felfüggesztésére és kinevezésére, valamint a vezető tisztségviselők utasítására;⁸²
- c) az ügyvezetés jogköre a társaság vagyonának kezelésére és az azzal való rendelkezésre vonatkozóan korlátozott, az elidegenítéshez a nevezett szövetségi ügynökség jóváhagyása szükséges.⁸³

A kijelölt szövetségi ügynökség a vagyonkezelői felügyelet keretében különösen arra törekszik, hogy a vállalkozás a működését az energiaágazatban betöltött

75 EnSiG 20. cikk (3) bekezdés.

76 Lásd az EnSiG 21. és 22. cikkeit.

77 EnSiG 17. cikk (1) bekezdés.

78 EnSiG 17. cikk (2) bekezdés.

79 EnSiG 17. cikk (3) bekezdés.

80 EnSiG 17. cikk (4) bekezdés 1) pont.

81 E törvény értelmezésében a Szövetségi Hálózati Ügynökségre (*Bundesnetzagentur*).

82 EnSiG 17. cikk (4) bekezdés 2) pont.

83 EnSiG 17. cikk (4) bekezdés 3) pont.

jelentőségének megfelelően folytassa. A társaság működésének folytatása magában foglalhatja a társaság eszközeinek egy másik jogi személyre történő átruházását is, ha ez a társaság értékének megőrzéséhez szükséges. Vagyonkezelői felügyelet alatt álló társaság részvényeinek átruházása nem megengedett.⁸⁴

A vagyonkezelői felügyeletet elrendelő közigazgatási aktus ellen irányuló megsemmisítés iránti keresetnek nincs felfüggesztő hatálya. A Szövetségi Közigazgatási Bíróság első és legfelső fokon (felülvizsgálati szakban) dönt a vagyonkezelői felügyeletet elrendelő közigazgatási aktus ellen irányuló megsemmisítés iránti keresetről.⁸⁵

Amennyiben a vagyonkezelői felügyeletet elrendelő közigazgatási aktus joghatásai túlmutatnak az alkotmány 14. cikk (2) bekezdése szerinti rendelkezésén, amelynek alapján a tulajdon használata egyúttal a közjót is szolgálja,⁸⁶ a vagyonkezelői felügyelettel érintett vállalkozás tulajdonosa megfelelő ellentételezésre jogosult. Az ellentételezés mértékét kérelem alapján a Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium, a Szövetségi Pénzügyminisztériummal egyetértésben, közigazgatási aktusban határozza meg. Az ellentételezésre irányuló kérelem feltétele, hogy a kérelmező okkal hivatkozzon az Alkotmány 14. cikk (1) bekezdésének első mondata szerinti alapjogára,⁸⁷ és a kérelem csak a vagyonkezelői felügyelet megszűnésétől számított egy hónapon belül nyújtható be. A Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztériumnak az ellentételezés mértékére vonatkozó közigazgatási aktusa ellen a Közigazgatási bíraskodásról szóló törvényben⁸⁸ előírt jogorvoslati lehetőségek állnak rendelkezésre.⁸⁹ A vagyonkezelői felügyelet költségeit a vagyonkezelői felügyelet alá helyezett vállalkozás viseli.⁹⁰

A téma szempontjából relevanciával bír a külkereskedelemtől szóló törvény⁹¹ 6. cikke is, amely kimondja, hogy meghatározott jogi érdekek egyedi esetben fennálló veszélyének elhárítása érdekében a jogügyleteket vagy jogi cselekményeket közigazgatási aktussal is lehet korlátozni, illetve intézkedési kötelezettségeket közigazgatási aktussal is el lehet rendelni.

A külkereskedelemtől szóló törvény 6. cikk (1) bekezdésének 1. fordulata alapján a közigazgatási aktus kiterjedhet egyes személyek vagy társulások pénzeszközei és gazdasági erőforrásai feletti rendelkezésre, továbbá a külkereskedelemtől szóló törvény 4. cikk (1) bekezdés 4. pontja alapján a közigazgatási aktus a Német Szövetségi Köztársaság vagy az Európai Unió más tagállamának közrendje vagy közbiztonsága érdekében is meghozható.

84 EnSiG 17. cikk (5) bekezdés.

85 EnSiG 17. cikk (6) bekezdés.

86 „A tulajdon kötelez. A tulajdon használata egyúttal a közjót is szolgálja.” GG 14. cikk (2) bekezdés.

87 „A tulajdonjog tartalmát és korlátait törvény határozza meg.” GG 14. cikk (1) bekezdés.

88 Verwaltungsgerichtsordnung, <https://www.gesetze-im-internet.de/vwgo/> (letöltés ideje: 2023. 07. 18.).

89 EnSiG 17. cikk (7) bekezdés.

90 EnSiG 17. cikk (8) bekezdés.

91 Außenwirtschaftsgesetz (AWG), https://www.gesetze-im-internet.de/awg_2013/_6.html (letöltés ideje: 2023. 07. 18.).

A fenti jogszabályokon alapuló rendeletet⁹² hozott a gazdaságért és klímavédelemért felelős miniszter például 2022. április 4-én, a Gazprom Germania GmbH-ban lévő részesedések kezelésére vonatkozóan.⁹³ A Gazprom Germania vállalatcsoport a közbiztonság, a közrend és az energiaellátás fenntartása érdekében átmenetileg a hálózatos iparágak működését felügyelő szövetségi hatóság, a Szövetségi Hálózati Ügynökség (*Bundesnetzagentur*) fennhatósága alá került. A Gazprom Germania GmbH részvényeiből származó valamennyi szavazati jog tekintetében meghatározott időre a Szövetségi Hálózati Ügynökség vette át a vagyonnevelést.

---

8. Zárógondolatok

A magyar értelmezéssel ellentétben, ahol a kisajátítás a tulajdonszerzés egy módjának tekinthető, a német jog a kisajátítást a tulajdon korlátjaként tartja számon. Lényeges különbség a két jogrendszer kisajátításra vonatkozó szabályozása között, hogy míg Magyarországon a kisajátítás tárgya kizárólag ingatlan lehet, Németország az elmúlt években – szigorú feltételrendszerhez kötve – lehetővé tette jogi személyek részvényeinek, üzletrészenek és vagyonának kisajátítását is. A kisajátítás e speciális módjának legújabb megjelenési formája az energiaellátás biztosításának érdekében történő kisajátítás. Az energiaellátás biztosításáról szóló törvény újonnan bevezetett rendelkezéseinek célja, hogy megteremtsék a jogalapot a válsághelyzetekre való gyors reagáláshoz és a Német Szövetségi Köztársaság energiaellátásának biztosításához a még pontosan előre nem látható nehéz helyzetekben.⁹⁴

Az energiaellátás biztosításáról szóló törvény alapján történő kisajátítás azért tekinthető különlegesnek, mert nem minősül a törvény erejénél fogva történő kisajátításnak, hiszen a törvény maga (EnSiG 18–23. cikkei) önmagában nem rendelkezik a kisajátításról. Az energiaellátás biztosításáról szóló törvény 19. cikk I. §-a szerint a tulajdonosi pozíciók átruházása egyedi esetekben a Szövetségi Gazdasági és Klímavédelmi Minisztérium, a Szövetségi Pénzügyminisztériummal egyetértésben meghozott (törvény erejű) rendelete útján történik, amelyhez nem szükséges a Bundesrat hozzájárulása. A rendelet útján – és nem közigazgatási aktus útján – történő kisajátítás a jogbiztonság érdekében célszerűnek tűnik. Ennek oka az, hogy a közigazgatási aktus útján történő eljárás esetén minden egyes részvényesnek azonos közigazgatási aktust kellene kiadni, ami szintén jelentős adminisztratív terhet jelentene. Ráadásul egy általános rendelet kiadása nem lenne célszerű, mivel az egyes részvénytulajdonosok által benyújtott jogorvoslat csupán az adott felperesre nézve lenne hatályos.⁹⁵ Koncepcióját

92 Anordnung gemäß § 6 des Außenwirtschaftsgesetzes bezüglich der Anteile an der Gazprom Germania GmbH, https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Downloads/A/amtliche-veroeffentlichung.pdf?__blob=publicationFile&v=6 (letöltés ideje: 2023. 07. 18.).

93 Markus LUDVIGS: *Gewährleistung der Energieversorgungssicherheit in Krisenzeiten*, Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht, 2022/15, 1086–1093, 1090.

94 Martin KMENT: *Die Änderung des Energiesicherungsgesetzes – neue Vorgaben zu Treuhandverwaltung und Enteignung*, Neue Juristische Wochenschrift, 2022/32, 2302–2308, 2305.

95 Uo.

tekintve tehát a szabályozás logikusnak tekinthető. Mindazonáltal egyes szerzők szerint kívánatos lett volna – legalábbis a törvényi indokolásban – részletesebben kifejteni, hogy pontosan milyen körülmények között áll fenn a közösség működésének veszélyeztetése az energiaágazatban és az ellátásbiztonság sérülése.⁹⁶

Irodalomjegyzék

1. ANDORKÓ Imre: *A kisajátítási kártalanítás*, Debreceni Jogi Műhely, 2014/3–4, <https://szakcik-kadatbazis.hu/doc/8496355> (letöltés ideje: 2023. 08. 18.)
2. ANDORKÓ Imre: *A kisajátítás alkotmányjogi és polgári jogi aspektusai*, Phd-értekezés, <https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/a3d02e55-7dd2-4636-b128-e31764595eef/content> (letöltés ideje: 2023. 07. 19.)
3. ANDORKÓ Imre: *A kisajátítás helye új magánjogi kódexünkben*, Debreceni Jogi Műhely, 2014/1–2, <https://szakcikadatbazis.hu/doc/5222832> (letöltés ideje: 2023. 07. 24.)
4. ANDORKÓ Imre: *A tulajdonhoz való jog védelmének kialakulása*, Debreceni Jogi Műhely, 2013/1, 1–23, <https://core.ac.uk/download/pdf/160999431.pdf> (letöltés ideje: 2023. 07. 17.)
5. BERGENDI-RÁCZ Diána: *Kisajátítás pro bono publico*, *Glossa Iuridica*, 2017/1–2, 39–50.
6. Günter DÜRIG, Roman HERZOG, Rupert SCHOLZ: *Grundgesetz Kommentar*, 101. Auflage, 2023., C. H. BECK, München, 2023.
7. HEGEDŰS Péter: *A kisajátítási eljárás gyakorlati problémái*, *Közjogi Szemle*, 2012/1, 25–31.
8. Markus LUDVIGS: *Gewährleistung der Energieversorgungssicherheit in Krisenzeiten*, *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht*, 2022/15, 1086–1093.
9. Martin KMENT: *Die Änderung des Energiesicherungsgesetzes – neue Vorgaben zu Treuhandverwaltung und Enteignung*, *Neue Juristische Wochenschrift*, 2022/32, 2302–2308.
10. Rike SINDER, Thilo WIERTZ: *Energieversorgungssicherheit*, *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht*, 2023/8, 552–557.
11. TÉGLÁSI András: *Az alapjogok hatása a magánjogi viszonyokban az Alkotmánybíróság gyakorlatában az Alaptörvény hatálybalépését követő első három évben – különös tekintettel a tulajdonhoz való jog alkotmányos védelmére*, *Jogtudományi Közlöny*, 2015/3, 148–157.

⁹⁶ *Uo.*, 2308.